

УДК 338.432

Г. Є. Павлова,
к. е. н., доцент, директор навчально-наукового інституту економіки,
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ АГРАРНОГО СЕКТОРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНУ ОСНОВУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

G. Pavlova,
PhD, Associate Professor director of the research institute of the economy,
Dnepropetrovsk State Agrarian Economics University

FEATURES TRANSITION AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE ON THE BASIS
OF MANAGEMENT INNOVATION

Перехід аграрного сектора економіки України на інноваційну основу повинен відбуватися з урахуванням особливостей аграрного сектору, насамперед галузевих. Аграрний сектор — особлива галузь матеріального виробництва і специфічний вид бізнесу, оскільки воно, перш за все, знаходиться у об'єктивній залежності від багатьох природно-кліматичних явищ: кількості опадів, що випадають в середньому за рік, тривалості вегетаційного періоду рослин, рівня сонячної радіації, непередбачених стихійних лих. Крім цього, аграрний сектор України розташований на величезній території, яка характеризується неоднаковими кліматичними параметрами, різним родючістю землі як основного засобу виробництва, різним рівнем розвитку виробничої та соціальної структури, різним кадровим потенціалом та тощо.

Умови для інноваційної конкуренції в агробізнесі повинні бути створені не тільки на макrorівні, але й на рівні окремих товаровиробників, шляхом еволюційного відбору керівників-новаторів. У сучасних умовах ефективний керівник повинен не тільки спиратися на свої знання, вміння і досвід, а й бути сприйнятливим до передового досвіду роботи інших господарств, до останніх досягнень і рекомендацій аграрної та економічної науки. Постійне впровадження результатів науково-технічного прогресу є одним з основних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на рівні окремих товаровиробників. Однак слід зазначити, що впровадження інновацій у виробництво можливо за наявності двох основних умов: бажання і вміння впроваджувати. У зв'язку з цим пропонується наступна схема руху інновацій у сільськогосподарське виробництво в сучасних умовах.

The rise of efficiency at this stage is associated with the introduction of industrial technology frees engaged in production as defined in the order of more defining further reduction and degradation of the rural population (30% of residents of Ukraine), given the fact that the urban proportion of the population is losing time with collapse of the speculative economy and expand the international division of labor. At the same time functioning as a disadvantaged social sector agribusiness not objectively able to realize high profitability, and this — loss of motive power and attractiveness. It follows the predicted step — maximum insulation system links with rural populations, TB social and economic spheres are broken, and thus disappears one of the principles state that leads to the next gap — between business and government.

Go agricultural sector Ukraine on the basis of innovation should be based on characteristics of the agricultural sector, especially industry. The agricultural sector — a special branch of material production and a specific type of business as it is, above all, is the objective depends on many climatic phenomena: the amount of precipitation in an average year, the length of the growing season of plants of solar radiation, unforeseen disasters. In addition, the agricultural sector of Ukraine is located in the vast territory, which is characterized by unequal climatic parameters, different fertility of the land as the main means of production, different levels of industrial and social structure, human resources and various others.

Conditions for agribusiness innovation competition should be created not only at the macro level, but also at the level of individual producers, through evolutionary selection of leaders and innovators. In modern conditions effective leader must not only rely on their knowledge, skills and experience, but also to be receptive to the best practices of other economies, the latest achievements and recommendations of Agricultural and economics. Continuous implementation of scientific and technological progress is a major reserves to increase the efficiency

of agricultural production at the level of individual producers. Note, however, that innovation in production if there are two basic conditions: the willingness and ability to implement. In this regard, we propose the following plan of the innovations in agricultural production in modern conditions

This scheme should be a component of the overall agribusiness innovation system that provides dynamic innovation process. The main incentive for innovation, according to the proposed scheme, formed just a socio-cultural environment, the system of informal institutions prevailing in the society as a result of evolutionary historical traditions and regulatory influences through the educational process.

Ключові слова: інновації, інноваційні технології, аграрний сектор, національна економіка, організація інноваційної діяльності держави, соціально-економічні перетворення.

Key words: innovation, innovative technology, agriculture, national economy, innovation organization of the state, social and economic changes.

ВСТУП

Підйом ефективності на сучасному етапі пов'язаний з впровадженням індустріальних технологій, що вивільняє зайнятих у виробництві за визначенням на порядок більше, що визначає подальше скорочення і деградацію сільського населення (30% жителів України), з урахуванням того, що урбанізована частина населення втрачає зайнятість при обвалі спекулятивного сектора економіки і переформатування міжнародного розподілу праці. У той же час функціонуючий в несприятливій соціальній сфері агробізнес не здатний реалізувати об'єктивно високу рентабельність, а це — втрата рушійної сили та інвестиційної привабливості. З цього випливає прогнозований крок — максимальна ізоляція системних зв'язків з сільським населенням, т.б. соціальна та економічна сфери розриваються, а значить, зникає один з принципів державності, що призводить до наступного розриву — між бізнесом і владою. З вищесказаного можна зробити висновок про недостатність вирішення проблем АПК на техніко-економічному рівні, потрібний системний інноваційний підхід, трансформуючи аграрний сектор агрокультурну модель життєдіяльності та розвитку (у тому числі демографічного), альтернативну урбаністичної.

Перехід аграрного сектора економіки України на інноваційну основу повинен відбуватися з урахуванням особливостей аграрного сектора, насамперед галузевих. Аграрний сектор — особлива галузь матеріального виробництва і специфічний вид бізнесу, оскільки воно, перш за все, знаходиться в об'єктивній залежності від багатьох природно-кліматичних явищ: кількості опадів, що випадають в середньому за рік, тривалості вегетаційного періоду рослин, рівня сонячної радіації, непередбачених стихійних лих. Крім цього, аграрний сектор України розташований на величезній території, яка характеризується неоднаковими кліматичними параметрами, різним родючістю землі як основного засобу виробництва, різним рівнем розвитку виробничої та соціальної структури, різним кадровим потенціалом та тощо. Ця обставина додатково породжує багато складних практичних проблем, пов'язаних із забезпеченням ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва в усіх регіонах країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Важливу роль у теоретичному та практичному дослідженні питань організації інноваційної діяльності держави та підприємств аграрного сектора та її впливу на розвиток національної економіки відіграють праці сучасних вітчизняних науковців та практиків: В.Д. Базилевича, О.І. Баранівського, І.І. Вінченка, О.С. Власюка, В.М. Геєця, В.С. Загорського, Т.Т. Ковальчука, О.М. Мозгового, Є.Г. Панченка, В.Г. Федоренка, В.Я. Шевчука, Г.К. Ялового та ін. Розгляду інновацій в АПК значну увагу приділяють відомі науковці М.Я. Дем'яненко, П.Т. Саблук, М.А. Хвесик, Г.М. Підлісецький та ін. [2, с. 63].

Відаючи належне результатам досліджень та їх ролі в збагаченні інноваційної парадигми розвитку аграрного сектора, все ж необхідно зазначити, що до даної предметної площини досліджень майже не було включено національну економіку, недостатньо розкрито специфіку інноваційного розвитку сільськогосподарського ви-

робництва, яка полягає в тому, що одночасно із застосуванням інноваційних технологій повинні враховуватись соціально-економічні чинники зайнятості населення, розвитку суміжних галузей (рослинництва, тваринництва) та недопущення зниження родючості ґрунтів.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення сутності та особливостей переходу аграрного сектора національної економіки України на інноваційну основу господарювання для окреслення на цій основі напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери на державному рівні.

РЕЗУЛЬТАТИ

До природних умов, що впливають на ефективність сільськогосподарського виробництва, можна віднести наступні: географічне положення; природну зону, рельєф місцевості, тип ґрунтів і рівень їх родючості, погодно-кліматичні умови. Розглядаючи сукупність виділених факторів природного середовища, слід сказати, що такі з них, як географічне положення, природна зона, рельєф місцевості і тип ґрунтів, є відносно постійними і рівень їх впливу на ефективність сільськогосподарського виробництва в конкретному районі залежить від того, наскільки правильно підприємства з урахуванням місцевих природних умов вибрали виробничий напрям, технології виробництва продукції та тощо. Дані умови спочатку визначають деякі рамки і межі сільськогосподарського виробництва, накладаючи обмеження на набір культур і тварин, які можуть виростати і міститися в певній місцевості. Інші фактори є непостійними, які зумовлюють виробничу та економічну нестабільність аграрного сектора і негативно впливають на його ефективність. Повністю усунути негативний вплив погодно-кліматичних умов не можна, однак для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва можна знизити ступінь виробничого та комерційного ризику, обумовленого факторами природного середовища. Для цього необхідно враховувати весь комплекс особливостей, що формують специфічний набір чинників ефективного функціонування підприємств даної галузі [5].

Автором визначені відмінні особливості чинників ефективного функціонування підприємств аграрного сектора в національній економіці:

1. У сільському господарстві в якості головного, незамінного засоби виробництва виступає земля. Вона є одночасно об'єктом, на який впливає людина (предметом праці), і об'єктом впливу на вирощувані рослини (засобом праці). У цьому полягає двоїстий характер використання землі в сільському господарстві. Земельні ресурси — єдиний засіб виробництва, не тільки не зношується при правильному використанні, але і поліпшуються. Їх зазвичай розглядають у тісному зв'язку з такими елементами географічного середовища, як клімат і рельєф місцевості, оскільки в сукупності вони визначають базові умови сільськогосподарського виробництва.

2. Сільськогосподарське виробництво взаємопов'язане з природними факторами. У тісному переплетенні економічного процесу з природними процесами розвитку рослинних і тваринних організмів чітко проявляються специфічні особливості землеробства. Тому, щоб на-

давати дієвий вплив на виробництво, необхідно враховувати біологічні закономірності розвитку природи.

3. У сільськогосподарському виробництві робочий період не збігається з періодом виробництва. Час виробництва складається з часу безпосереднього впливу людини і часу впливу природних факторів. Розбіжність робочого періоду та періоду виробництва обумовлює сезонність сільськогосподарського виробництва, яка впливає на його організацію та економіку. З сезонністю пов'язані використання техніки, оборот грошових коштів та інші елементи виробництва. Це найбільш чітко виражається в рослинництві.

4. Територіальний фактор і сезонний характер виробництва обумовлюють особливості використання техніки. Часовий розрив у додатку праці між посівом, доглядом за рослинами, збиранням врожаю призупиняє участь деякої частини технічних засобів у виробничому циклі, але не перериває їх перебування в господарстві. Це збільшує потребу підприємств в основних засобах різних типів. Велику роль при подоланні цієї особливості грають універсальність, змінність робочих органів машин. Крім того, майже всі польові роботи виконуються на тракторах, на пересування робітників агрегатів витрачається велика кількість енергетичних ресурсів, у зв'язку з чим загальна їх потреба тут вище в порівнянні з більшістю галузей промисловості.

5. Важлива особливість аграрного сектору полягає в тому, що створена в ньому продукція бере безпосередню участь у процесі виробництва іншої продукції (в якості насіння, кормів; молодняк худоби йде на розширення поголів'я стада). Тому далеко не вся вироблена продукція може бути товарною.

6. Раціональне використання землі, засобів виробництва і робочої сили зумовлює необхідність комбінування галузей (рослинництва з тваринництвом) і розвитку підсобних і переробних виробництв.

Розглянувши специфічні фактори ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, можна зробити висновок, що всі вони певною мірою пов'язані з головною особливістю даної галузі економіки, якою є тісний взаємозв'язок з природою, включаючи соціально-економічних процесів в процеси і явища, що відбуваються в природному середовищі. Фактори природного середовища впливають не тільки на процес виробництва сільськогосподарської продукції, а й на результати господарської діяльності [3, с. 30].

Системний підхід до розгляду питань переходу вітчизняного аграрного сектору на інноваційну основу обумовлює необхідність врахування всього комплексу чинників, що впливають на цей процес, і їх набору не обмежується тільки економічними і природними факторами.

Аграрний сектор України має досить специфічними неформальними умовами функціонування і розвитку, що значно відрізняються від західних аграрного сектора національної економіки. Дані відмінності в чому обумовлені історичними та культурними особливостями українського села, її специфічними традиціями, моральними засадами, звичаями і взаєминами, що історично склалися в селі і формують особливий уклад життя сільського населення України, що відрізняється не тільки від інших країн, але і всередині країни від укладу життя і мислення міського населення. Більш того, дані відмінності спостерігаються і всередині сільського населення, що проживає в різних регіонах нашої величезної території і різноманітної за природно-кліматичних умов країни. Всі ці специфічні особливості роблять значний вплив на ефективність функціонування аграрного сектора національної економіки і повинні обов'язково враховуватися в сучасних умовах при формуванні системи управління агробізнесом як неформальні умови його розвитку (рис. 1).

Спектр неформальних умов досить широкий, і докладний аналіз та систематизація зайняли б надто багато часу, враховуючи ту обставину, що вони значно різняться навіть усередині країни по окремих регіонах. Більш того, деякі з них (звичаї, традиції та ін.) Носять більш-

менш виражений національний характер, що також ускладнює їх комплексну систематизацію, враховуючи багатонаціональний склад населення нашої держави.

Автор зазначає, що національні відмінності знову ж більшою мірою проявляються в сільській місцевості з великою наявністю дрібних населених пунктів, в яких іноді проживають люди різних національностей навіть у межах одного адміністративного району. В рамках даної роботи ми обмежимося виділенням лише найбільш істотної неформальної відмінності, притаманної більшості сільського населення України і позиціонує його відносного міського населення нашої країни і сільських жителів зарубіжних країн. Йдеться про общинні відносини, які протягом багатовікової історії були притаманні українському селу і були стрижнем сільського укладу і способу життя, який, на жаль, в останні роки в результаті непродуманих організаційно економічних перетворень виявився надламаним.

Позитивний вплив стійких общинних відносин на ефективність сільськогосподарського виробництва можна підтвердити тим, що з усього різноманіття склалися в сучасному агробізнесі форм господарювання найбільш успішно функціонують окремі колективні сільськогосподарські підприємства, в яких в результаті грамотної побудови системи управління дані відносини багато в чому збережені. Вони є певною мірою гарантом збереження цілісності даних підприємств і забезпечення їх стабільної роботи навіть у складних макроекономічних умовах господарювання [1, с. 4].

Таким чином, усвідомлюючи необхідність переходу вітчизняної агроелектроніки на інноваційний шлях розвитку, слід враховувати вплив на цей процес не тільки соціально-економічних і специфічних для аграрного сектору природних чинників, але й складної сукупності неформальних інститутів, що відображають історичні, національні та соціокультурні умови та особливості, що впливають на ефективність агробізнесу, який є не тільки галуззю економіки, але і сферою життєдіяльності сільських жителів. Неформальні інститути можуть виступати як в якості стимулюючих, так і в якості стримуючих факторів інноваційного розвитку. Вони передусім впливають на кадровий потенціал агробізнесу, формують ціннісні орієнтації керівників, націлюють їх на впровадження або відторгнення інновацій, сприйнятливості до науки в цілому і до результатів науково-технічного прогресу.

Умови для інноваційної конкуренції в агробізнесі повинні бути створені не тільки на макrorівні, але й на рівні окремих товаровиробників, шляхом еволюційного відбору керівників-новаторів. У сучасних умовах ефективний керівник повинен не тільки спиратися на свої знання, вміння і досвід, а й бути сприйнятливим до передового досвіду роботи інших господарств, до останніх досягнень і рекомендацій аграрної та економічної науки. Постійне впровадження результатів науково-технічного прогресу є одним з основних резервів підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва на рівні окремих товаровиробників. Однак слід зазначити, що впровадження інновацій у виробництво можливо за наявності двох основних умов: бажання і вміння впроваджувати. У зв'язку з цим пропонується наступна схема руху інновацій у сільськогосподарське виробництво в сучасних умовах [4, с. 236].

Така схема повинна стати складовим елементом загальної інноваційної системи агробізнесу, що забезпечує динаміку інноваційного процесу. Основні стимули для впровадження інновацій, згідно із запропонованою схемою, формуються як раз в соціокультурному середовищі, у системі неформальних інститутів, що склалися в суспільстві еволюційно в результаті історичних традицій, так і регулюючих впливів допомогою виховного процесу.

ВИСНОВКИ

Практика сільськогосподарського виробництва свідчить про те, що у більшості керівників і спеціалістів

Рис. 1. Система основних факторів, що впливають на процес переходу аграрного сектору до інноваційного розвитку національної економіки

Джерело: розроблено автором.

сільськогосподарських підприємств не було бажання займатися копіткою впроваджувальної роботою. Адже бажання в будь-якій справі з'являється тоді, коли є певні стимули. А вони чи відсутні взагалі, або були настільки несуттєвими або нереальними, що не могли вплинути на мотивацію працівників, у тому числі і керівників. У сучасних умовах в якості основних стимулів, на нашу думку, можна виділити наступні: відносини власності, участь у результатах виробництва і адміністративний примус.

Автором зазначається, необхідність переведення вітчизняного аграрного сектору на інноваційну основу розвитку не викликає сумніву, оскільки тільки даний напрямок дозволить вирішити комплекс таких проблем, як досягнення продовольчої безпеки країни; достатнє забезпечення населення продовольством; підвищення рівня життя сільського населення; підвищення ефективності агропромислового виробництва та всієї економіки країни. Розвиток аграрного сектору у сфері інновацій означає його якісне реформування, що досягається за рахунок зростання продуктивних сил при одночасному вдосконаленні організаційно-економічного механізму аграрного сектору, взаємодіючих з ним галузей і АПК в цілому. Можливість у забезпеченні досяжна шляхом постійного розширення використання удосконалених технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, виведення поліпшених сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, експлуатування нових машин, прогресивних організаційно-економічних моделей, сучасних інформаційних технологій та інших нововведень. Однією з ключових причин тривалої кризи аграрної сфери є уповільнене і неефективне застосування інновацій в більшості регіонів України. В цей час поки ще не створено інноваційну систему, що відповідає завданням і вимогам сталого розвитку аграрного сектору національної економіки.

Література:

1. Гордієнко В.П. Інноваційний розвиток регіонів на основі технопаркової концепції // Економічний простір. — 2011. — № 46. — С. 37—44.

2. Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення: наукова доповідь / Ю.М. Бажал, І.В. Одо-тюк, М.С. Данько, О.О. Лапко та ін.; ред. В.П. Александрова / НАН України; Інститут економічного прогнозування. — К.: Ін-т науки, 2008. — № 9. — С. 30—37.

3. Дасій О.І. Фінансове забезпечення інновацій в агропромисловому комплексі України // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 65—76.

4. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // Проблеми в аграрних формуваннях та його наслідки // Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку. — 2011. — № 1. — С. 57—63.

5. Офіційний web-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>

References:

1. Gordiienko, V.P. (2011), "Innovative development of regions based on the concept of technopark", *Ekonomichnyj prostor*, vol. 46, pp. 37—44.

2. Bazhal, Yu.M., Odotiuk, I.V., Dan'ko, M.S. and Lapko, O.O. (2008), "Innovative economic development and direction of its acceleration", *National Academy of Science of Ukraine: Institute of Economic Forecasting*, vol. 9, pp. 30—37.

3. Datsiy, O.I. (2011), "Financial support of innovation in agriculture in Ukraine", *Problemy investyijno-innovatsijnogo rozvytku*, vol. 1, pp. 65—76.

4. Kot, O.V. (2011), "Theoretical aspects of innovative development of the agricultural sector and its organizational and economic support", *Problemy investyijno-innovatsijnogo rozvytku* vol. 1, pp. 57—63.

5. The official site of State Statistic Service of Ukraine (2014), "Agriculture Of Ukraine, 2013", available at: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ7_u.htm (Accessed 2 February 2015).

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 р.